

Turizmde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı: Sistemik Bir Derleme

Foreign Direct Investment In Tourism: A Systematic Review

Meryem SAMIRKAŞ KOMŞU^a ve Gamze KAYA^b

^a Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Mersin, Türkiye.

^b Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Mersin, Türkiye.

Özet

Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla beraber ülkeler için sermayenin varlığı, miktarı ve sermayenin transferi önemli hale gelmektedir. Söz konusu sermaye transferini bir ülkeden diğer bir ülkeye aktarımını sağlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları gündeme gelmektedir. Son yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler ekonomik fayda elde etmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkesine çekmeye çalışmaktadır. Özellikle hizmet sektörü içerisinde yer alan turizm endüstrisinin yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekme potansiyeli yüksektir. Bu sebeple ülkeler için turizm aracılığıyla yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları önem arz etmektedir. Bu doğrultuda turizmde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik yapılan makalelerin incelenmesi ve çıkarımlar yapılması amaçlanmaktadır. Sistemik derleme yöntemi kullanılarak, bazı kriterlere göre uluslararası veritabanlarında (ScienceDirect, Taylor&Francis, Emerald ve Springer) tarama yapılmıştır. Tarama işlemi Nisan ve Mayıs aylarında yapılmıştır. Kriterlere uygun bulup araştırmaya dahil edilen makaleler analize tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (DYY/DYSY), Turizm, Sistemik Derleme

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 19.06.2022
Kabul Tarihi 27.06.2022

Sayı Editörü

Sedat ŞAHİN

Abstract

With the acceleration of the globalization process, the existence, amount, and transfer of capital become important for countries. Foreign direct investment, which provides the transfer of the said capital transfer from one country to another, comes to the fore. In recent years, both developed and developing countries have been trying to attract foreign direct investments to their own countries to gain economic benefits. Especially the tourism industry, which is in the service sector, has a high potential to attract foreign capital investments to the country. For this reason, foreign direct investments made through tourism are important for countries. In this direction, it is aimed to examine the articles on foreign direct investment in tourism and make inferences. Using the systematic compilation method, international databases (ScienceDirect, Taylor&Francis, Emerald, and Springer) were searched according to some criteria. Scanning was carried out in April and May. The articles that were found suitable for the criteria and included in the research were analyzed.

Keywords: Foreign Direct Investment (FDI), Tourism, Systematic Review

Sorumlu Yazar

Gamze KAYA
gamze_kaya90@hotmail.com

Önerilen Atıf:

Komşu, M. S. ve Kaya, G. (2022). Turizmde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı: Sistemik Bir Derleme. *Journal of Academic Tourism Studies*, 3(1): 72-89.

1. GİRİŞ

Bir ülke ekonomisinin ulusal gelir hesaplamaları yapılırken kullanılan $Y=C+I+G+X-M$ denkleminde "I" sembolü hem yerli hem de yabancı yatırımların toplanmasıyla elde edilmektedir (Şit, 2019: 128). Ülkenin mevcut olan kaynaklarıyla yaptığı yerli yatırımlar sınırlı olduğunda ek kaynağa ihtiyaç duymakta ve ihtiyaç duyduğu bu kaynağı da yabancı sermaye ile karşılamaktadır (Aydemir, Arslan ve Funda, 2012: 70). Yabancı sermaye yatırımının bir ülkeye girişi doğrudan yabancı sermaye yatırımı, portföy yatırımı ve borçlanma olmak üzere üç şekilde olmaktadır (Alagöz, Erdoğan ve Topallı, 2008: 83).

Yabancı sermaye yatırım türlerinden doğrudan yabancı sermaye girişi ile birlikte devlet yatırım ihtiyacını karşılamaktadır. Yapılan doğrudan yabancı yatırımlar yeni istihdam imkanı sağlama, mesleki tecrübe kazanma, şirketlerin denetim ve ekonomik faaliyetlerini artırma, hammadde ve enerji arz güvenliğini sağlama, ticarete engellerin kaldırılmasıyla pazar çeşitliliğine olanak sağlama, rekabet gücü artırma, sermaye girişi sağlama, ülkeye teknoloji transferi ve yatırımdan elde edilen gelirden sağlanan vergi getirisi, ülke kalkınmasına, ihracatına ve milli gelirine olumlu etki sağlaması gibi bir çok kazanımların elde edilmesine imkan sağlamaktadır (Alagöz, Erdoğan ve Topallı, 2008: 80; Aydın, 2018: 73; Ener, 2020: 1). Doğrudan yabancı yatırımların faydalı olacağı endüstrilerden birisi de hiç kuşkusuz turizmdir (Kahraman, 1997: 21).

Son yıllarda dünya genelinde istikrarlı ve hızlı bir büyüme yakalayan turizm endüstrisi doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının da ilgisini çekmektedir. Turizm endüstrisi ekonomik kalkınmaya ve büyümeye katkısı, ihracat gelirlerini artırması ve istihdama katkısıyla hem gelişmiş hem de gelişmekte ülke ekonomileri için önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeptendir ki turizm endüstrisi tüm dünyada ilgi gören ve teşviklerin de giderek arttığı bir yatırım alanıdır. Doğrudan yabancı yatırımları daha çok gelişmekte olan ülkelere, özellikle hizmet sektöründe olacağı göz önüne alınırsa turizme dayalı hizmetin ön planda olacağı ve önemini artıracığı ifade edilmektedir (Ak ve Zengin, 2020: 86 - 87).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının turizmdeki artan oranı ekseninde bu çalışmada konuyla ilgili 2016-2022 yılları içerisinde yayınlanmış dergi makalelerini kapsamaktadır. Sistematik derleme yöntemi kullanılarak içeriklerinin analiz edilmesiyle teorik bilgiye ulaşılması amaçlanmıştır. Turizm sektörü açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının değerlendirilmesi amaç edinilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

Yabancı sermaye yatırımlarını doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayırmak mümkündür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımında, ülke sınırı dışındaki bir ülkede fabrika kurmak ya da şube açmak, taşınmaz edinmek veya bir şirketi kısmen ya da tamamen satın alınmasıyla yapılan yatırımlardır. Dolaylı yabancı sermaye yatırımında ise, tahvil veya hisse senedi alımı yapılarak yapılan portföy yatırımlarıdır (Eğilmez, 2016). Doğrudan yabancı sermaye yatırımı *"bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar"* şeklinde tanımlanmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000: 1). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) yapmış olduğu tanımda ise, bir ülkedeki yerleşik yatırımcının kendi ekonomisi dışındaki yerleşik bir işletmede kalıcı bir ilgi elde etmesi şeklinde ifade edilmiştir. Kalıcı ilgi ise, doğrudan yatırımcı ile işletme arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığını ve işletmenin yönetimi üzerinde önemli derecede etkisinden bahsedilebilir (OECD, 1996: 7-8).

Türkiye'de 17 Haziran 2003 tarihinde 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar Kanunu" düzenlenmiştir. Kanuna göre doğrudan yabancı yatırım;

“Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

- Yurt dışından getirilen;
  - Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
  - Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
  - Makine ve teçhizat,
  - Sınai ve fikri mülkiyet hakları,
- Yurt içinden sağlanan;
  - Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
  - Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla;
    - Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,
    - Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı”

şeklinde ifade edilmiştir (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4875.pdf>). Burada bahsedilen yabancı yatırımcının doğrudan yabancı yatırım yapabilmesi için yerli firmanın hisse senedinin %10'u ya da daha fazlasına sahip olması veya oy hakkına sahip olması gerekmektedir. Yabancı yatırımcının şirketi kontrol etme yetkisi ya da şirkette söz hakkına sahip olması şeklinde ifade edilebilir (Duce, 2003: 3). Yani, doğrudan yatırım ilişkisi doğrudan yatırımcının yurtdışındaki bir teşebbüsün hisse senetlerine veya oy haklarının yüzde 10'una ya da daha fazlasını elde etmesiyle kurulur (Cardillo, Montanjes, Motala, & Patterson, 2004: 3).

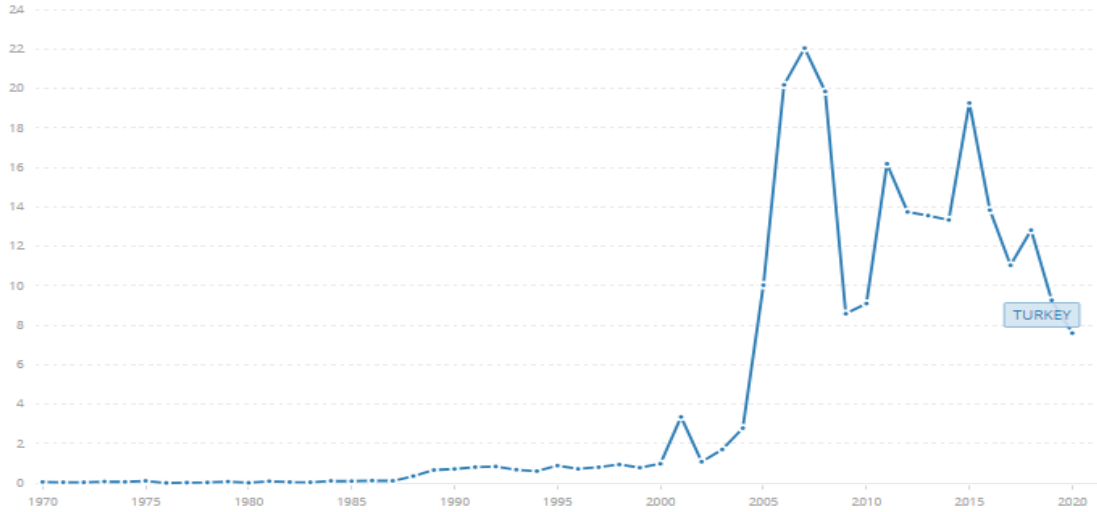
2.2. Turizmde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Turizm, dünyada en hızlı gelişim gösteren ve dünya gayri safi milli hasılanın büyük bir oranına sahip olan endüstrilerin başında gelmektedir (Akdağ, Güler ve Çakıcı, 2019: 15). Döviz kazandırıcı özelliğiyle ülke ekonomilerini etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, turizm potansiyeli olan ülkeler için; gelir arttırma, dış ticaret dengesinin pozitif yönde etkileme, istihdam yaratma, iç-dış borç yükünün azaltma gibi faydalar sağlamaktadır. Bu endüstrinin yarattığı etkiler düşünüldüğünde ulusal gelirde artışa yol açarak ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir (Bahar ve Kozak, 2018: 49-50). Yani, turizmin ülkeler için ekonomik büyümede bir anahtar (Akın, 2012: 64) görevi gördüğü ve yabancı sermayeye yatırımlarıyla turizm gelirlerinin arttırılabileceği belirtilmektedir (Terzi ve Bekar 2019: 16).

Turizm endüstrisi için yabancı sermaye yatırımlarının varlığı bazı faydalar sağlamaktadır. Olalı ve Timur (1985)' a göre gerek ulusal ekonomi düzeyinde gerekse turizm endüstrisi açısından yabancı sermayenin bazı olumlu etkileri mevcuttur. Bunlar (Akt. Ege ve Gürdoğan, 2006:51-52):

1. Turizm endüstrisi açısından gelişme hedeflerine ulaşmasında dahası ulusal ekonomide tespit edilen büyüme hızına erişilmesinde büyük sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yani, ihtiyaç duyulan yatırımların yapılmasıyla hem turizm endüstrisindeki ekonomik yatırımların finansmanına katkı sağlanmış hem de kapasite artışına da olanak verilmiş olacaktır.
2. Yatırım yapılan ülke açısından sadece sermaye yönünden, aynı zamanda işletmecilik ve modern yönetim konularının da ülkeye girmesi ve ülke içerisinde yayılması konusunda yararlı olacaktır.
3. Turizm talebi yaşanan olumsuz olaylardan (terör olayları, siyasi huzursuzluk, savaş ortamının olması, gibi) etkilenebilen kırılgan bir yapıya sahiptir. Turizm endüstrisinin karşılaştığı bu risklerin paylaşılması açısından yabancı sermaye kullanımı faydalıdır.
4. Yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla elde edilen ek kapasite ve hizmetlerle döviz gelirlerinde artış yaşanmaktadır. Yatırım ve hizmet için kendi dış kaynaklarının kullanımında döviz çıktılarını azaltacaktır.

5. Turizm endüstrisinin pazarlama kanallarına girebilmesi, dış ülkelerle rekabet edilebilmesi için güçlü pazarlama gücüne sahip firmalarla iş birliği içerisinde olma ihtiyacı doğmaktadır. Yabancı sermaye yatırımında temel amaç kar elde etmek olduğu dış piyasada talep yaratılarak rekabet gücü arttırılacak ve bu sayede kar elde etme hedefine de ulaşacaktır.
6. Rakip ülkeler tarafından turizm potansiyeli yüksek ülkelere yapılan olumsuz propagandaların gücü turizm açısından önem arz etmektedir. Yabancı yatırımcı yatırımın bulunduğu ülkeye yönelik yapılan olumsuz propagandaları olumluya çevirmede etkili olacaktır.
7. Turizm emek yoğun bir endüstri olduğu için yabancı sermaye yatırımıyla istihdamı olumlu yönde etkileyip yeni iş olanakları da yaratacaktır.

Şekil 1. Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri - Türkiye (1970-2020)

Kaynak: The World Bank (Dünya Bankası)

1970-2020 yılları arasında yapılan doğrudan yabancı yatırımları Şekil 1'de görmekteyiz. Türkiye'ye özellikle 1980 sonrası uygulanan liberal politikalarla birlikte doğrudan yatırımların oranı artmaktadır. Bu yatırımlar sayesinde ekonomik büyüme olumlu yönde etkilenmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye gelişmekte olan bir ülke olduğundan doğrudan yabancı yatırımların önemli olduğu göz ardı edilmemelidir (The World Bank, 2020).

Tablo 1. Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları - Sektörel Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Sektörler	Yıllar										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Tarım Sektörü	524	523	769	807	1.067	777	730	1.354	377	798	1.396
Sanayi Sektörü	66.112	55.268	80.990	63.054	78.582	66.427	56.228	80.296	39.123	46.515	92.237
Hizmetler Sektörü	114.535	75.121	102.008	79.614	95.153	80.383	79.477	101.071	92.703	101.621	124.110
Toplam	181.171	130.912	183.767	143.475	174.802	147.587	136.435	182.721	132.203	148.934	217.743

Kaynak: TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası; <http://tcmb.gov.tr/ET.25.05.2022>)

Son yıllarda artan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırımların hizmet sektörüne yönelik olan kısmının artış gösterdiği ifade edilmektedir (Ege ve Gürdoğan, 2006: 42). Tablo 1'de görüldüğü üzere Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımların sektörel dağılımına baktığımızda en yüksek payı turizm endüstrisinin de içinde bulunduğu hizmetler sektörünün aldığı görülmektedir. 2021 yılında konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri kalemi baz alınarak hizmetler sektörüne 67 milyon dolarlık katkısı olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, <http://ticaret.gov.tr>).

3. YÖNTEM

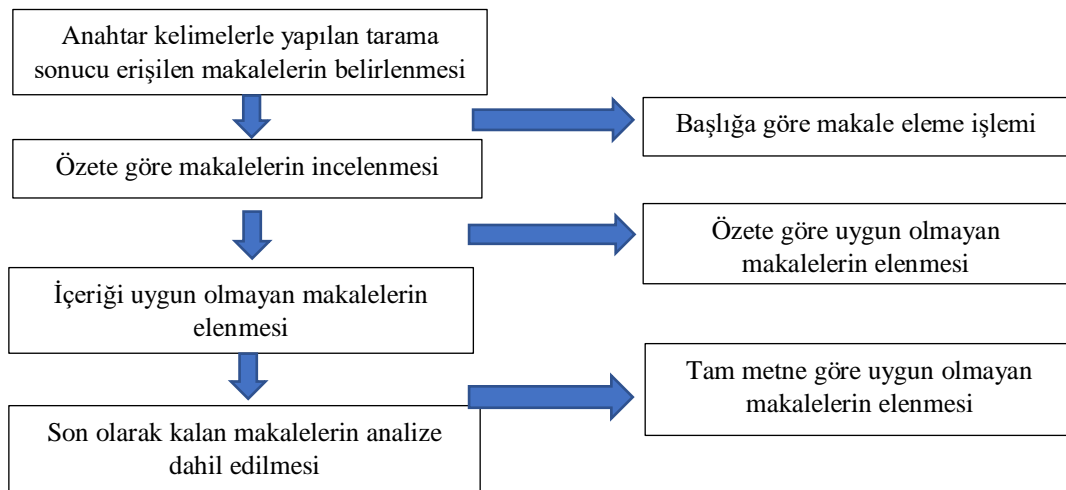
Bu çalışmada derleme yöntemlerinden sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır. Sistematik derleme yöntemi, sıkı bir protokole dayalı olarak bireysel çalışmalardan elde edilen araştırma kanıtlarını tanımlar, değerlendirir ve sentezler böylece sonucu değerli bir bilgi kaynağı haline getirir. Bu titiz yaklaşım, tüm olası ve ilgili araştırma temellerinin dikkate alınmasını ve orijinal çalışmaların geçerli bir analizin yapılmasını sağlar, böylece önyargı riskini en aza indirerek şeffaf bir çalışma ortaya koymayı sağlar (Dochy, 2006:2-3). Konuyla ilgili literatürdeki eğilimleri ortaya koymak ve literatürün gelişmesi ve zenginleşmesine katkı sağlamak amaçlı sistematik derleme yöntemi kullanılmaktadır (Yaşar, 2021: 419). Ayrıca, büyük miktarlarda bilgiyi rafine etmek için zamanın ve finansal kaynakların verimli kullanılması bu yöntemin avantajlarından biridir (Rachao, Breda, Fernandes, & Joukes, 2020: 913). Sistematik derleme yöntemini kullanmadaki temel amaç araştırmayla ilgili mevcut yayınlanmış çok sayıda çalışmayı bir araya getirmektir. Bunu yaparak gelecekteki araştırmalara ışık tutar ve aynı zamanda tekrarı önlemektedir (Thorpe, Holt, Macpherson & Pittaway, 2005).

Tablo 2. Sistematik Derleme Arama Kriterleri

Arama Kriteri	Uygulama
1.Kriter: Veri tabanları	ScienceDirect, Taylor & Francis, Emerald, Springer
2.Kriter: Anahtar Kelimeler	"Foreign Direct Investment (FDI)", "Tourism"
3.Kriter: Araştırılacak Alan	Turizm
4.Kriter: Yayın türü	Dergi Yayınları
5.Kriter: Yayın dili	İngilizce
6. Kriter: Yayın yılı	2016-2022 yılları arası

Kaynak: Tan, Muskat ve Zehrer (2016), Ercan (2020) ve Ünner (2021) 'den uyarlanmıştır.

Bu çalışmada kullanılan sistematik derleme kriterleri **Tablo 2**'de yer almaktadır. Araştırmanın ilk kriteri uluslararası dört veritabanının belirlenmesi olmuştur. Daha sonra bu dört veri tabanında arama yapmak için kullanılacak anahtar kelimeler belirlenmiştir. Araştırma türü ve alanı netleştirilmiştir. Ardından turizm dergilerindeki çalışmaların araştırma amacına uygun olarak analize dahil edilmesine karar verildi. Yayın dili olarak İngilizce olarak belirlenmiştir. Öte taraftan son yıllarda artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları baz alınarak 2016-2022 yılları arasında yayınlanmış çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Tarama işlemi Mayıs ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. **Şekil 2**'de de görüldüğü üzere yapılan analiz sürecine ilişkin bilgi verilmektedir.

Şekil 2. Sistematik Literatür Taramasına Genel Bakış

Kaynak: Shafiee, Ghatari, Hasanazadeh & Jahanyan (2019: 292) 'den uyarlanmıştır.

Sistematik derleme yöntemiyle yapılan bu çalışmanın amacına uygun olarak aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur;

1. Turizmde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik yayınlanmış çalışmaların yıllara göre dağılımı nedir?
2. Turizmde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik yayınlanmış çalışmaların ana teması nedir?
3. Turizmde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik yayınlanmış çalışmaların literature sağladığı katkı nedir?

4. BULGULAR

Sistematiik derleme yöntemi kullanılarak belirlenen kriterlere (**Tablo 2**) uygun olarak tarama işlemi yapılmıştır. Belirlenen anahtar kelimelere uygun olarak Sciencedirect, Taylor Francis, Emerald ve Springer veri tabanları aracılığıyla ulaşılan makaleler için seçim yapma, ayırma ve tanımlama işlemleri yapıldı (Karaçam, 2013: 30). Aşağıda yer alan **Tablo 3**'te araştırmada kullanılan veri tabanları ve belirlenen kriterlere uygun analize tabi tutulan makale sayıları mevcuttur.

Tablo 3. Veri Tabanları ve Kriterlere Uygun Ulaşılan Makale Sayıları

Elektronik Veri Tabanı	Makale Sayısı
ScienceDirect (Sciencedirect.com)	5
Taylor&Francis(taylorandfrancis.com)	10
Emerald(emeraldinsight.com)	2
Springer(link.springer.com)	5

İlk olarak Sciencedirect veri tabanı üzerinden anahtar kelimeler kullanılarak yapılan aramada toplam 4,707 adet makale karşımıza çıkmıştır. Konuyla alakalı olma durumu göz önüne alıp eleme işlemi yapıldığında 6 adet çalışma seçilmiştir. Bu çalışmalardan 1 tanesinin araştırma notu olduğu ve özetinin yer almadığı göz önüne alınarak araştırmaya dahil edilmemesine karar verilmiştir. 3 tanesi turizm dergisinde 2 tanesi de diğer dergilerde yayınlanmış toplam 5 adet makale analize tabi tutulmuştur. Analize tabi tutulan makaleler **Tablo 4** de yer almaktadır.

Tablo 4. Sciencedirect Veri Tabanından Yapılan Tarama Sonucunda Analize Tabi Tutulan Makaleler

Yazar adı	Yayın Yılı	Çalışma Adı	Dergi Adı
Faisal Faisal, Sami Ur Rahman, Rajnesh Chander, Adnan Ali, Suresh Ramakrishnan, Nesrin Ozatac, Mr Noor Ullah & Turgut Tursoy	2021	Investigating the nexus between GDP, oil prices, FDI, and tourism for emerging economy: Empirical evidence from the novel fourier ARDL and hidden cointegration	Resources Policy
Susana Cróa, António Miguel Martinsc	2020	Foreign Direct Investment in The Tourism Sector: The Case of France	Tourism Management Perspectives
Amin Sokhanvar	2019	Does Foreign Direct Investment Accelerate Tourism and Economic Growth Within Europe?	Tourism Management Perspectives
Xinjian Li, Songshan (Sam) Huang & Changyao Song	2017	China's outward foreign direct investment in tourism	Tourism Management
Akinori Tomohara	2016	Japan's tourism-led foreign direct investment inflows: An empirical study	Economic Modelling

Analize tabi tutulan makalelerin ana temasına ve literature sağladığı faydaya baktığımızda;

Faisal vd. (2021), Investigating the nexus between GDP, oil prices, FDI, and tourism for emerging economy: Empirical evidence from the novel fourier ARDL and hidden cointegration: Çalışmada, 1995'ten 2017'ye kadar olan yıllık verileri kullanarak ekonomik büyüme, DYY, petrol fiyatları ve turist varışları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Uzun vadeli bir ilişkinin kanıtını araştırmak için Fourier Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli (FADL) uygulanmıştır. FADL testi kullanılarak değişkenlerin negatif bileşenleri arasındaki gizli eşbütünleşmeyi de doğruladığı belirtilmiştir. Ayrıca, simetrik çerçeve altında petrol fiyatları ve turist gelişleri GSYİH üzerinde

negatif ve pozitif etkiye sahip olduğu eklenmiştir. Ancak, doğrudan yabancı yatırımın etkisinin önemsiz olduğu da vurgulanmıştır. Petrol fiyatlarının negatif ve anlamlı bir etkisi olurken, DYY ve turist gelişlerinin GSYİH üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır denilmiştir. DYY'den GSYİH ve turizme nedensel bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Bunun da, GSYİH ve turizmi etkileyen DYY'nin önemini vurgulamıştır. Çalışmanın literature sağladığı faydayı ele aldığımızda, DYY, turizm ve petrol fiyatlarının GSYİH üzerindeki etkilerinin Türkiye için önemini vurgulamıştır. DYY, yatırımcılar ve girişimciler için daha iyi fırsatlar yaratmada çok önemli bir rol oynamakta denilmiştir. Devletin, yabancı yatırımcıları çekerek Türkiye'deki turizmi teşvik etmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Ayrıca, yabancı yatırımcılara, Türkiye'deki yatırımlardan kolayca yararlanmalarını sağlamak için vizeler ve diğer idari gereklilikler açısından daha fazla esneklik sağlanması gerektiği de eklenmiştir. Türkiye'nin petrol ithalatına bağımlı olması nedeniyle, Türkiye hükümeti petrolün çıkarılması için projeler geliştirmek için araştırma ve geliştirmeye daha fazla kaynak ayırması, petrol alımı için daha ucuz pazarlar araması turizmin gelişmesi için turizm sektörüne daha fazla bütçe ayırması gerektiği önerilerinde bulunulmuştur.

Cróa vd. (2020), Foreign direct investment in the tourism sector: the case of France: Çalışmanın ana teması, Fransa'nın konaklama endüstrisindeki doğrudan yabancı yatırım (DYY) stoğunun belirleyicileri araştırılmıştır. 2000-2017 yılları arasında otel ve restoran endüstrisinde Fransa ile on dokuz yatırımcı ülke arasındaki ikili içe doğru DYY stoğuna panel çekim modeli uygulanmıştır. Çalışmanın literature sağladığı faydayı ele aldığımızda ise, Fransa ve yatırımcı ülkeler arasındaki ikili içe dönük DYY stoklarının gelirlerinden olumlu yönde etkilendiğini ve aralarındaki mesafeyle ters orantılı olduğu ifade edilmiştir. Fransa ile yatırım yapan ülkeler arasındaki vergiler, işgücü maliyetleri, vasıflı işgücü bolluğu, kamu malları arzı ve toplam DYY stoğu açısından farklılıkların da yabancı yer kararlarının anlaşılmasında önemli bir rol oynadığı da tespit edilmiştir. Ayrıca Fransa'nın ortak bir sınıra ve Fransa'ya kültürel yakınlığa sahip Fransızca konuşulan ülkelerden konaklama endüstrisine doğrudan yabancı yatırım çekmede özellikle başarılı olduğunu da belirtmiştir. Turizm sektöründe DYY'nin belirleyicileriyle ilgili çalışmaların yok denecek kadar az olduğunu ve bu makalenin, Fransa'nın konaklama endüstrisindeki içe doğru DYY stokunun belirleyicilerini test ederek literatürdeki bu boşluğu doldurmda rol oynayacağı da belirtilmiştir.

Sokhanvar (2019), Does foreign direct investment accelerate tourism and economic growth within Europe?: Makalede doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik büyümenin belirleyici bir faktörü olarak DYY'nin önemini, DYY ve turizm gelirlerinin ekonominin önemli bir parçası olduğu yedi Avrupa ülkesinden oluşan bir örneklem üzerinde araştırma yapmıştır. Bu amaca ulaşılırken Blok Dışsalılık testleri ve birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inanılan dürtü tepkileri kullanılmıştır. Aslında, bu çalışmanın "DYY'nin turizm ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi" konusundaki mevcut literatüre ana katkısı, değişkenler arasındaki ilişkilerin (Blok Dışsalılık testleri ile tespit edilen) işaretini belirlemek için dürtü tepkileri fonksiyonlarını uygulamak olduğu belirtilmiştir. Bulgarların Hırvatistan ve Portekiz'deki ekonomik büyümenin değişkenliği üzerinde DYY ve uluslararası turizm gelirlerinin önemli güçlü bir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Bulgaristan, Estonya ve İspanya'da bu iki değişkenin ekonomik büyüme üzerindeki eşzamanlı etkilerine dair bazı kanıtların var olduğu eklenmiştir. Etki tepkileri analizi, uluslararası turizm gelirleri, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edildiği ifade edilmiştir. Etkilerin işaretini veya bu etkilerin ne kadar sürede gerçekleşmesi gerektiğini analiz etmeden üç değişken arasındaki bağı araştırmak için nedensellik testlerine güvenmenin çok basit olduğunu ve yanlış politika çıkarımlarına ve kararlarına yol açabileceğini ortaya koymuşlardır. Uluslararası turizmin genişlemesi, Bulgaristan ve İspanya'daki ekonomik büyüme için büyük önem taşımakta ve bu ülkelerdeki yaşam standartlarının iyileştirilmesinde turizmin önemli rolünün kanıtı olabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu ülkelerde turizme diğer ülkelere göre daha fazla destek verilerek ekonomik büyüme destek verilebilir. Turistik destinasyonlarda turizm yapısının iyileştirilmesi, bu ülkelerdeki turizm gelirlerinin seviyesini artırabilir.

Li vd. (2017), China's outward foreign direct investment in tourism: Bu çalışmada, Çin'in turizmüne yönelik doğrudan yabancı yatırımlarının belirleyicilerini incelemek için 10 yıllık 21 ülkeyi içeren bir panel veri seti kullanılmıştır. Yatırım ortamı, Çin'in ev sahibi ülkeye giden turizm ölçeği, ev sahibi ülkenin turizm ekonomisi ölçeği, Çin ile ev sahibi ülke arasındaki ticaret seviyesi ve ev sahibi ülkenin yenilik kapasitesi, Çin'in turizmde dışarıya yönelik doğrudan yabancı yatırım (OFDI)'ını etkileyen açıklayıcı faktörler olarak seçilmiştir. Sonuçlar, ticaret seviyesinin ve ev sahibi ülkenin yenilik kapasitesinin, turizmde Çin OFDI'sinin anlamlı tahmin edicileri olmadığını göstermiştir. Yatırım ortamı, Çin'in ev sahibi ülkeye giden turizm ölçeği ve ev sahibi ülkenin turizm ekonomisi ölçeği, turizmde Çin OFDI ile önemli ölçüde ilişkilendirilmiştir. Araştırma bulguları, Çinli firmaların stratejik varlıklar elde etmek için uluslararası genişleme genel eğiliminin aksine yurtdışında turizme yatırım yapan Çinli firmaların, ülke tercihlerinde esas olarak turizm pazarını aradıklarını gösterdiği ifade edilmiştir. Ayrıca, deneyim yaratan bir endüstri olarak turizmin, doğrudan yabancı yatırımları çekmede benzersiz bir nitelik taşıdığını eklenmiştir. Öte taraftan turizmdeki Çin OFDI'si, basitçe Çin OFDI'sinin genel eğilimi veya imalat sektörlerindeki eğilim ile açıklanamayacağı belirtilmiştir. Bu çalışmanın literature sağladığı faydayı incelediğimizde de ev sahibi ülkedeki mevcut Çin yatırım stoğu dışında, ev sahibi ülkeye Çin'in giden turizm hacminin ve ev sahibi ülkenin turizm ekonomisi ölçeğinin, Çinli firmaların turizmde OFDI ülke seçimini etkileyen önemli faktörler olduğunun doğrulandığı belirtilmiştir. Ayrıca, bu çalışma turizm literatüründe uluslararası otel firmalarının odağının ötesinde turizm OFDI'sinin belirleyicilerini incelemeye yönelik birkaç araştırma girişiminden birini temsil ettiği de vurgulanmıştır.

Tomohara (2016), Japan's tourism-led foreign direct investment inflows: An empirical study: Bu çalışma, 1996–2011 dönemi için Japonya'ya ait olan verilere dinamik panel modelleri uygulayarak uluslararası turizm ile doğrudan yabancı yatırım (DYY) ilişkilerini analiz etmiştir. Yani, turizm-DYY etkileşimlerini DYY'nin belirlemesinin çerçevesinde analiz edildiği ifade edilmiştir. Ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar ile Japonya'yı ziyaret eden yabancı turistler arasında olumlu bir etkileşim olduğu ortaya konulmuştur. Spesifik olarak, turizmin geliştirilmesi, turizmle ilgili endüstrilerin ötesinde içe dönük DYY üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu da eklenmiştir. Sonuçlar, turizm geliştirmenin etkileri tartışılırken diğer endüstrilerdeki DYY'nin dahil edilmesi gerekliliğine ve daha önceki çalışmalardan elde edilen turizm geliştirme etkilerinin derecesinin değiştirebileceğine de vurgu yapılmıştır. Bu çalışma, iki politika aracını (DYY teşviki ve dış turizmin güçlendirilmesi) kullanarak araştırma yapılması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın literature sağladığı faydayı düşündüğümüzde, içe doğru doğrudan yabancı yatırımların teşviki ve gelen yabancı turizmin artırılmasına yönelik iki politikanın karşılıklı olarak kapsayıcı olduğu ve bir politikanın diğerinin etkinliğini artırdığı söylenmiştir. Sonuçların ise, politika tasarımları ve değerlendirme için bazı çıkarımlar ortaya koyduğu da eklenmiştir. Ayrıca, bu iki politikadan ötürü turizm ve DYY arasındaki politika koordinasyonu, azalan yerel ekonomilerin canlandırılması gibi hedeflere ulaşmak için teşvik edilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Diğer taraftan, yapılan analizin turizm-DYY politikasını değerlendirmede kullanılmak üzere bir endeks geliştirmek için pratik çıkarımlar önerdiği de ifade edilmiştir. Ek olarak da etkileşim derecesi, turizm ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki politika koordinasyonunun etkinliğini değerlendirirken bir vekil olarak kullanılabileceği de belirtilmiştir.

Taylor Francis veri tabanına doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve turizm anahtar kelimelerini yazıp tarama yaptığımızda toplam 2,310 makale karşımıza çıkmıştır. Konuyla alakalı olan 20 adet çalışma seçilmiş fakat sistematik derleme kriterindeki yayınlanma yılı göz önüne alındığında 9 adet, özeti bulunmamasından dolayı da 1 tane makale elenmiş ve sonuç itibarıyla de 10 adet çalışma analize tabi tutulmuştur.

Tablo 5. Taylor Francis Veri Tabanından Yapılan Tarama Sonucunda Analize Tabi Tutulan Makaleler

Yazar adı	Yayın Yılı	Çalışma Adı	Dergi Adı
Amin Sokhanvar & Glenn P. Jenkins	2022	FDI, tourism, and accelerating the rate of economic growth in Spain	The Journal of International Trade & Economic Development, Routledge
Tolulope T. Osinubi, Folorunsho M. Ajide, and Olufemi B. Osinubi	2022	Governance, FDI and tourism in top 10 tourist destinations in Africa	Transnational Corporations Review
Younesse El Menyari	2021	Effect of tourism FDI and international tourism to the economic growth in Morocco: Evidence from ARDL bound testing approach	Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events
Xiong Sheng Yin, Jamal Hussain	2021	The implication of technological innovation and tourism development on FDI-growth-environment nexus in Association of Southeast Asian countries: a simultaneity modeling analysis	Energy Sources, Part B: Economics, Planning, And Policy
Yu Zhuang, Shuili Yang, Asif Razzaq ve Zeeshan Khan	2021	Environmental impact of infrastructure-led Chinese outward FDI, tourism development and technology innovation: a regional country analysis	Journal of Environmental Planning and Management
Anders E. Kristensen	2020	Foreign direct investment in the Chinese outbound tourism industry: the policies, participants and possibilities	Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events
Joon Ho Kim & Kyung Ho Kang	2020	The interaction effect of tourism and foreign direct investment on urban-rural income disparity in China: a comparison between autonomous regions and other provinces	Current Issues in Tourism, Routledge
Heri Bezić & Maja Nikšić Radić	2017	Tourism foreign direct investment led tourism gross value added: a co-integration and causality analysis of Croatian tourism	Economic Research-Ekonomska Istraživanja, Routledge
Soheila Khoshnevis Yazdi, Khadijeh Homa Salehi & Mahshid Soheilzad	2017	The relationship between tourism, foreign direct investment and economic growth: evidence from Iran	Current Issues in Tourism, Routledge
Soheila Khoshnevis Yazdi, Niloofar Nateghian & Niloofar Sheikh Rezaie	2017	The causality relationships between tourism development and foreign direct investment: an empirical study in EU countries	Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events, Routledge

Analize tabi tutulan makalelerin ana temasına ve literature sağladığı faydaya baktığımızda;

Sokhanvar vd. (2022), FDI, tourism, and accelerating the rate of economic growth in Spain:

Bu makale, İspanya'daki ekonomik büyüme oranı, turizm uzmanlığı derecesi ve doğrudan yabancı yatırım girişleri (GSYİH'nin yüzdesi) arasındaki ilişkisi analiz edilmiştir. Uzun vadede turizm-DYY-büyüme bağlantısını araştırmak için bir NARDL yaklaşımı kullanmıştır. Bu üç değişken arasında bir eşbütünleşme olduğunu bulunmuş. DYY girişlerinin ekonomik büyüme hızı üzerinde asimetric ve olumsuz bir etkisi olduğu da eklenmiştir. Ayrıca uluslararası turizm gelirlerinden ekonomik büyüme hızının olumlu etkilendiği de belirtilmiştir. Konuyla alakalı bazı sebepler ve çözümler ayrıntılı olarak araştırılmış ve politika çıkarımları sağlanmıştır.

Osinubi vd. (2022), Governance, FDI and tourism in top 10 tourist destinations in Africa:

Çalışmada, 10 Afrika ülkesinde doğrudan yabancı yatırımın (DYY) ve yönetim kalitesinin turizm talebi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımı ve turizm talebiyle ilgili ilişkisinde yönetim kalitesinin rolü incelenmiştir. 1995-2019 döneminde Afrika'da en çok turist çeken 10 ülkenin verileri kullanılmıştır. Veriler, Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri ve Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri Veritabanından alınmıştır. Panel birim kök testleri, Johanson-Fisher Eşbütünleşme Testi ve panel eşbütünleşme regresyonu kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun

dönemli bir ilişkinin olduğunu ve doğrudan yabancı yatırımın turizm üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, yönetişimin kalitesi de turizm gelişlerinin seviyesini iyileştirdiği eklenmiştir. Ayrıca, Afrika'da seçilen ülkelerin turizm sektöründe kalite yönetim konusunun önemli bir rol oynamadığı da belirtilmiştir. Bu sonuçlara dayanarak, çalışma bazı faydalı politika çıkarımları sunulmuştur.

Menyari (2021), Effect of tourism FDI and international tourism to the economic growth in Morocco: Evidence from ARDL bound testing approach: 1983-2018 döneminde Fas'ta uluslararası turizm ve doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) yaklaşımı ve nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada, reel GSYİH, turist varışları, turizm sektörüne akan doğrudan yabancı yatırım (DYY) ile diğer sektörlerdeki DYY arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Uzun dönemde turist gelişleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Sonuçlar ayrıca turizm dışı DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, turizm DYY'sinin ise ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu da eklemiştir. Ayrıca uzun dönem nedensellik sonuçları, turist gelişleri ve doğrudan yabancı yatırım kaynaklı ekonomik büyüme hipotezinin %1 düzeyinde anlamlı olduğunu da göstermiştir. Benzer şekilde, araştırma sonuçlarının uzun vadede ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım kaynaklı turizm talebi hipotezinin %1 düzeyinde anlamlı olduğu söylenmiştir. Granger nedensellik testi, Fas'ta ekonomik büyümeden turist varışlarına, turizm sektörlerindeki DYY akışlarına ve turizm dışı sektörlerdeki DYY akışlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya koymuştur. Bu çalışma, karar vericilerin doğrudan yabancı yatırım ve uluslararası turizmden tam olarak yararlanmak için küresel, tutarlı ve entegre bir stratejik vizyonda turizm stratejisini diğer sektörel planlarla uyumlu hale getirmesi gerektiğini önerisinde bulunmuştur. Bu çalışmanın politika çıkarımlarından ve gelecekteki araştırma önerilerinden de bahsedilmiştir.

Yin ve Hussain (2021), The implication of technological innovation and tourism development on FDI-growth-environment nexus in Association of Southeast Asian countries: a simultaneity modeling analysis: 1990'dan 2017'ye kadar beş Güneydoğu Asya ülkesinden gelen panel tahmin edicileri kullanarak doğrudan yabancı yatırım girişleri, ekolojik ayak izi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel bağlantı incelenmiştir. Sonuçlar, teknolojik yenilik, ekolojik ayak izi ve DYY girişlerinin hepsinin ekonomi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. DYY girişleri, turizm ve ekonomik büyümenin etkileri olumlu faktörler olsa da, hepsi Güneydoğu Asya'nın ekolojik ayak izine katkıda sunduğu belirtilmiştir. Ayrıca, ekolojik ayak izi ile turizm, teknolojik yenilik ve ekolojik ayak izi arasında iki yönlü nedensel bağlantısı bulunmuştur. Sonuç olarak da ayrıca doğrudan yabancı yatırım girişleri, sanayileşme, teknolojik yenilik ve turist varışları arasında tek yönlü bir nedensel ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Asya ülkeleri, yeşil restoranlar, yeşil oteller, yeşil destinasyonlar ve yeşil ulaşım gibi operasyonlarına ve faaliyetlerine çevresel kaygıları dahil ederek seyahat hizmeti sağlayıcıları arasında çevre bilincinin geliştirilmesi konusuna dikkat çekmiştir.

Zhuang vd. (2021), Environmental impact of infrastructure-led Chinese outward FDI, tourism development and technology innovation: a regional country analysis: Çalışmada altyapıya dayalı doğrudan Çin dış yatırımının, turizm gelişiminin ve teknoloji inovasyonunun karbon emisyonları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kesitsel otoregresif dağılımsal gecikme modelini kullanılmıştır. Sonuç olarak da, doğrudan yabancı yatırım ve teknoloji inovasyonunun uzun vadede karbon emisyonlarını azalttığını, turizm gelişimi ve bunun doğrudan yabancı yatırımla etkileşiminin ise genel daha yüksek emisyonlara yol açtığı söylenmiştir. Ayrıca bu çalışma, genel ve bölgesel örneklerde Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliğini desteklemiştir.

Kristensen (2020), Foreign direct investment in the Chinese outbound tourism industry: the policies, participants and possibilities: Maklede Çin turizm endüstrisindeki yabancı yatırımları çevreleyen düzenleyici politikaları incelenmiştir. Politika yapımında yer alan kilit düzenleyici kurumları tanımlar ve yabancı yatırımcıların 1990'ların sonlarından bu yana bu politikalara nasıl uyum sağladığına bakılmıştır. Makale, yabancı yatırımları Çin seyahat endüstrisine çekmek için

değişken faizli işletme yapısının ve serbest ticaret bölgelerinin nasıl kullanıldığını anlatmaktadır. Ayrıca makale, yabancı yatırımcılara sunulan mevcut ortak girişim yapısının yabancı seyahat yatırımcıları açısından bakıldığında sorunlu olduğunu savunmaktadır. Yazar konu hakkında hermeneutik yorum kullanmıştır. Düzenleyici kurumların nasıl etkileşime girdiğini açıklamak için parçalanmış otoriterliğin sosyal bilim modeli kullanılmıştır.

Kim vd. (2020), The interaction effect of tourism and foreign direct investment on urban-rural income disparity in China: a comparison between autonomous regions and other provinces: Bu makale, özerk bölgelerdeki kentsel-kırsal gelir eşitsizliğinin azaltılmasında turizm ve DYY'nin etkileşim etkisini Çin'deki diğer iller ile karşılaştırmayı amaçlamıştır. 1993'ten 2014'e kadar beş özerk bölge dahil olmak üzere 30 ilden oluşan 423 ilin yıllık gözlemleri kullanılarak sabit etkiler regresyon modelleri kullanılmıştır. Araştırma amaçlarına yönelik turizm geliri, DYY ve özerk bölgeler ana bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Kentsel tüketim harcamalarının kırsala oranı ise bağımlı değişken olarak dahil edilmiştir. Özerk bölgelerdeki kentsel-kırsal gelir eşitsizliğinin azaltılmasında turizm ve DYY arasındaki etkileşim etkisinin diğer illere göre önemli ölçüde daha fazla olduğu söylenmiştir. Sonuç olarak da özerk bölgeler, DYY'nin yeterli kullanımı yoluyla turizmin kentsel-kırsal gelir eşitsizliğini azaltma üzerindeki etkisini optimize edebilir sonucuna varılmıştır.

Bezić vd. (2017), Tourism foreign direct investment led tourism gross value added: a co-integration and causality analysis of Croatian tourism: Çalışmada Hırvatistan'da turizme yapılan doğrudan yabancı yatırım ile turizm brüt katma değeri arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Vektör hata düzeltme modelinde (V.E.C. modeli) birim kök testi, Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi gibi ekonometrik teknikler ve bir vektör otoregresif modeli (V.A.R.model), Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. 2000(1)'den 2012(4)'ye kadar üç aylık zaman serisi verilerini kullanılmıştır. Uzun vadede değişkenler arasında istikrarlı bir eşbütünleşik ilişkinin varlığını olduğu söylenmiştir. Turizme doğrudan yabancı yatırım ile brüt katma değeri arasında kısa vadeli bir ilişkide olduğunu kanıtlanmıştır. Araştırma sonuçlarına dayanarak doğrudan yabancı yatırımları çekmek için uygun koşulların yaratılması gerektiği de savunulmuştur. Granger nedensellik testi, siyasi istikrarın, yolsuzluk seviyesinin, döviz kurundaki hareketliliğin ve eğitimin turizmde brüt katma değerin kısa vadede turizmde DYY çekiciliği üzerinde önemli bir etkisi olduğuna vurgu yapmıştır.

Yazdi (2017), The relationship between tourism, foreign direct investment and economic growth: evidence from Iran: Bu çalışma 1985-2013 dönemini kapsayan yıllık verileri ve otoregresif dağıtılmış gecikmeyi ve hata düzeltme modelini kullanarak İran'da turizm ve ekonomik büyüme arasındaki uzun ve kısa vadeli ilişkileri incelemiştir. Yani, reel GSYİH, DYY ve REER arasındaki ilişkiyi analiz edilmiştir. Turizm harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun ve kısa vadede pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Reel efektif döviz kuru (REER), doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve ekonomik büyüme arasında da pozitif bir ilişki olduğunu sonucu da eklenmiştir. Granger Nedensellik Testi, turizm harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu söylenmiştir. Sonuç olarak da, gelişmekte olan ülkelerde içe dönük turizm gelişleri artmakta ve ekonomik kalkınma iyileşmekte denmiştir. Diğer bir deyişle, ekonomik büyüme ve turizm büyümesi üzerindeki olumlu etkisini açıkça göstermektedir.

Yazdi (2017), The causality relationships between tourism development and foreign direct investment: an empirical study in EU countries: 1995-2014 yılları arasında 27 ülkenin panel verilerini kullanarak doğrudan yabancı yatırımın (DYY), resmi döviz kurunun ve ticaretin uluslararası turizm üzerindeki etkisi incelenmiştir. DYY ile turist gelirleri arasında nedensellik ilişkisi olmadığını ve reel döviz kuru, ticari açıklık ve turist gelirleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya konulmuştur. Araştırmada birim kök testi, eşbütünleşme ve nedensellik gibi ARDL ekonometrik teknikler kullanılmıştır. Sonuç olarak da AB ülkelerinde DYY ile turist gelirleri arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını, reel döviz kuru, ticari açıklık ve turizm arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu belirtilmiştir. DYY'nin ayrıca istihdam yaratma, sermaye yaratma ve artan vergi gelirleri gibi doğrudan etkilere neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Emerald veri tabanına doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve turizm anahtar kelimelerini yazıp tarama yaptığımızda toplam 982 makale karşımıza çıkmıştır. Konuyla alakalı ve kriterlere uygun olan 2 adet çalışma analize tabi tutulmuştur.

Tablo 6. Emerald Veri Tabanından Yapılan Tarama Sonucunda Analize Tabi Tutulan Makaleler

Yazar adı	Yayın Yılı	Çalışma Adı	Dergi Adı
Amin Sokhanvar & Glenn P. Jenkins	2021	Impact of foreign direct investment and international tourism on long - run economic growth of Estonia	Journal of Economic Studies
Sheereen Fauzel	2020	FDI and tourism futures: a dynamic investigation for a panel of small island economies	Journal of Tourism Futures

Analize tabi tutulan makalelerin ana temasına ve literature sağladığı faydaya baktığımızda;

Sokhavar vd. (2021), Impact of foreign direct investment and international tourism on long-run economic growth of Estonia: Çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımının ve uluslararası turizmin Estonya'nın uzun vadeli ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. DYY'nin uzun vadeli etkilerini ve ekonomik büyüme oranı üzerindeki turizm uzmanlığının derecesini araştırmak için doğrusal olmayan bir ARDL tekniği kullanılmıştır. Uzun vadede Estonya'nın ekonomik büyüme oranının hem DYY girişleri oranından hem de uluslararası turizmden olumlu yönde etkilendiği ifade edilmiştir.

Fauzel (2020), FDI and tourism futures: a dynamic investigation for a panel of small island economies: Panel vektör hata düzeltme modeline (PVECM) dayanan bu çalışma, 1995-2018 yılları arasında seçilen 17 küçük ada ekonomisi grubunda doğrudan yabancı yatırımın (DYY) turizm gelişimi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlanmıştır. Uzun vadede, yabancı yatırım ile turist gelişimi arasında pozitif ve doğrudan bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, ekonomik performans ve turistlerin gelirlerinin de turizm gelişiminin temel belirleyicileri olduğu ifade edilmiştir. İki değişken arasında çift yönlü nedensellik olduğu gözlemlenmiştir. DYY'nin turizm gelişimi için kilit bir unsur olduğu da iddiasında bulunulmuştur. Dolayısıyla ülkeler daha fazla DYY çekebilir ve ekonomik olarak büyüyebilirse, bu unsurlar gelecekte sektöre olumlu katkı sağlayacaktır denilmiştir.

Springer veri tabanına doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve turizm anahtar kelimelerini yazıp tarama yaptığımızda toplam 138 makale karşımıza çıkmıştır. Konuyla alakalı ve kriterlere uygun olan 5 adet çalışma analize tabi tutulmuştur.

Tablo 7. Springer Veri Tabanından Yapılan Tarama Sonucunda Analize Tabi Tutulan Makaleler

Yazar adı	Yayın Yılı	Çalışma Adı	Dergi Adı
Md. Atikur Rahaman, Md. Afzal Hossain, Songsheng Chen	2022	The impact of foreign direct investment, tourism, electricity consumption, and economic development on CO2 emissions in Bangladesh	Environmental Science and Pollution Research
Faqeer Muhammad, Anwar Khan, Naveed Razzaq & Rehmat Karim	2021	Influence of tourism, governance, and foreign direct investment on energy consumption and CO2 emissions: a panel analysis of Muslim countries	Environmental Science and Pollution Research
Yousaf Ali Khan & Muneeb Ahmad	2021	Investigating the impact of renewable energy, international trade, tourism, and foreign direct investment on carbon emission in developing as well as developed countries	Environmental Science and Pollution Research
Mehdi Ben Jebli, Slim Ben Youssef and Nicholas Apergis	2019	The dynamic linkage between renewable energy, tourism, CO2 emissions, economic growth, foreign direct investment, and trade	Latin American Economic Review
Edmund Ntom Udemba	2019	Triangular nexus between foreign direct investment, international tourism, and energy consumption in the Chinese economy: accounting for environmental quality	Environmental Science and Pollution Research

Rahaman vd. (2022): The impact of foreign direct investment, tourism, electricity consumption, and economic development on CO2 emissions in Bangladesh: Çalışma 1990 ve 2019 yılları arasında Bangladeş'te doğrudan yabancı yatırım (DYY), turizm, elektrik tüketimi ve

ekonomik kalkınmanın CO2 emisyonları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırma doğrudan yabancı yatırım, elektrik tüketimi ve ekonomik kalkınma değişkenlerinin CO2 emisyonları üzerinde uzun vadeli önemli ve olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Turizmin ise uzun vadeli olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlar. GSYİH değişkeninin karesi ise önemli bir negatif katsayı olduğunu ve Bangladeş'te CO2 emisyonları ile ekonomik kalkınma arasındaki bağı U şeklinde ters çevrildiğini gösterdiğini de eklemişlerdir. Dahası, Granger nedensellik çalışması, elektrik tüketimi ve CO2 emisyonları, CO2 emisyonları ve ekonomik kalkınma, elektrik tüketimi ve ekonomik kalkınma, DYY ve CO2 emisyonları arasında tek yönlü bir nedensellik ortaya koymuştur. Çalışma son olarak Bangladeş'in ekonomik kalkınma sektörü olan DYY, turizm ve elektrikte CO2 emisyonlarını en aza indirmek için araştırma bulgularına dayalı olarak bazı politika önerileri de sunmaktadır.

Muhammad vd. (2021), Influence of tourism, governance, and foreign direct investment on energy consumption and CO2 emissions: a panel analysis of Muslim countries: Turizm, yönetim ve doğrudan yabancı yatırımlardan elde edilen ampirik bağlantılar, 2002-2014 yılları arasında 13 Müslüman ülkeden oluşan bir panel için CO2 emisyonu ve enerji kullanımına ilişkin araştırma yapılmıştır. Kesit bağımlılığı (CD) ve panel heterojenliği için veriler incelenmiş ve hem CD hem de panel heterojenliğini hesaba katan panel algoritmaları kullanılmış. Pedroni, Westerlund ve Kao testlerinden elde edilen sonuçlar itibarıyla, seçilen değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığının desteklendiği sonucuna varılmıştır. CO2 modelinde turizmin olumlu, yönetişimin ise olumsuz olarak CO2 emisyonunun etkilediğini gözlenmiştir. Enerji modeli durumunda, turizmin sonuçları olumsuz bir ilişki ortaya koymuş ve yönetim, enerji kullanımı ile olumlu bir ilişkiye işaret etmiştir. Sonuçlar doğrultusunda, çalışma alanında kirlilik cenneti olgusu, finans ve enerji kaynaklı kirliliği desteklemiştir. Ayrıca araştırma, yönetimden CO2'ye tek taraflı bir nedenselliğin olduğu turizm ve CO2 arasında iki yönlü bir nedenselliği desteklemiştir. Aynı şekilde enerjiden turizme doğru tek yönlü bir nedensellik elde edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına dayanan bazı politika önerileri ise temiz enerji yatırımını teşvik etmek, iyi yönetişimi geliştirmek ve çevresel kaliteyi iyileştirmek için sürdürülebilir turizm gelişimini desteklemek şeklinde olmuştur.

Khan vd. (2021), Investigating the impact of renewable energy, international trade, tourism, and foreign direct investment on carbon emission in developing as well as developed countries: Araştırma Avrupa ülkeleri ve Asya Pasifik'in gelişmekte olan ülkelerini kapsamaktadır. GMM, FMOLS ve DOLS modellerini kullanılmıştır. 2000'den 2020'ye kadarki periyottaki yenilenebilir enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırım, uluslararası ticaret ve turizmin karbondioksit deşarjı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçların ise, doğrudan yabancı yatırım ve turizmin karbon salınımı ile pozitif bir ilişki içerdiğini göstermiştir. Aynı zamanda, uluslararası ticaret ile yenilenebilir enerji kullanımı, gelişmiş ülkelerdeki karbon emisyonları ile önemli ölçüde olumsuz ilişkili olduğunu da aktarmıştır. Ayrıca yenilenebilir enerji tüketimi, turizm ve küresel ticaret, artan karbon emisyonlarında önemli bir rol oynamadığını ve gelişmiş ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların ise karbondioksit salınımını azalttığı ifade edilmiştir. Çalışma bulgularına bağlı olarak ise, ekolojik mükemmelliği geliştirmek için yenilenebilir enerji kullanımı, DYY, turizm politikaları ve ticari açıklığın gelecekte planlanlarda yer almasının faydalı olacağı kanısına varılmıştır.

Jebli vd. (2019), The dynamic linkage between renewable energy, tourism, CO2 emissions, economic growth, foreign direct investment, and trade: Bu makalede, 1995-2010 dönemini kapsayan 22 Orta ve Güney Amerika ülkesinden oluşan bir panel için CO2 emisyonları, ekonomik büyüme, yenilenebilir enerji tüketimi, turist varış sayısı, doğrudan yabancı yatırım ve ticari açıklık oranı arasındaki dinamik nedensel bağlantıları incelenmiştir. Bu ampirik analiz ayrıca dikkate alınan beş değişkenin CO2 emisyonları üzerindeki uzun vadeli etkisini de araştırmıştır. Panel eşbütünleşmelerini kullanan ampirik bulgular, CO2 emisyonları bağımlı değişken olduğunda, dikkate alınan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin güçlü bir şekilde desteklendiğini ortaya koymuştur. Uzun vadede, yenilenebilir enerji, turizm, DYY, ticaret ve emisyonlar arasında çift yönlü nedensellik olduğuna dair kanıtlar da sunulmuştur. Yenilenebilir enerji ve turizmin, uzun vadeli güçlü bir nedensellik ilişkisi içinde olduğu belirtilmiştir. Nihayetinde doğrudan yabancı

yatırımı çekmek, yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etmek ve özellikle yeşil turizm bölgesi olmak üzere turizmin geliştirilmesi, iklim değişikliğiyle mücadele için bu bölge özelinde iyi politikalar olduğu söylenmiştir.

Udemba (2019), Triangular nexus between foreign direct investment, international tourism, and energy consumption in the Chinese economy: accounting for environmental quality: Çalışma CO2 emisyonları, DYY, enerji kullanımı ve turizm varışları arasındaki bağlantıyı araştırmıştır. Hem kısa hem de uzun vadeli etkiler için ARDL bağlı testi ve Granger nedensellik yaklaşımlarını kullanan yazar, ekonomik büyümenin hem turizm gelişleri, enerji kullanımı, DYY ve CO2 ile pozitif bir ilişkisi olduğunu bulmuştur. Turizm gelişleri, enerji kullanımı ile çift yönlü nedensel bir ilişkiye ve CO2 ile tek yönlü bir nedensel ilişkisine sahip olduğunu da eklemiştir. Hem DYY hem de enerji kullanımının iki yönlü nedensel ilişkisinin var olduğunu; CO2, enerji kullanımı ve turizm gelişleri GSYİH ile değişkenler arasında üçgen nedensellik ve GSYİH üzerindeki etkiyi kuran tek yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak, Çin küresel çevre işbirliğine yardımcı olmalı ve enerji tasarrufu ile iklim değişikliğinin korunmasını teşvik etmeli ve çevre dostu ekonomik faaliyetleri teşvik edecek politika ve düzenlemeleri de uygulamaya yönelik olması gerektiği şeklinde önerilerde bulunulmuştur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm, son yıllarda gelişen ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir pazar haline gelmiştir. Haliyle bu endüstriye yapılan yatırımlar da aynı oranda öneme sahiptir. Küreselleşen dünya ekonomisi göz önüne alındığında ise, turizm ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları çok hızlı büyüyen ekonomik faaliyetler olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmada da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hizmetler sektörü içinde yer alan turizm endüstrisinin artan payı ve önemi ekseninden yola çıkarak 2016-2022 yılları içerisinde dört uluslararası veri tabanında yayınlanmış makaleleri incelemeyi amaç edinmiştir. 4 uluslararası veri tabanında 22 çalışma araştırmaya dahil edilmiştir. Bu çalışmaların yayınlandığı yıllar göz önüne alındığında 3 tane 2022 yılında, 7 tane 2021 yılında, 4 tane 2020 yılında 3 tane 2019 yılında, 4 tane 2017 yılında ve 1 tane de 2016 yılında makale yayınlanmış fakat 2018 yılına ait konuyla alakalı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Analize dahil edilen makalelerin araştırma ana temalarıyla ilişkili bazı çıktıların sıralarsak;

- Science Direct Veri tabanındaki makaleler için, Faisal vd. (2021) Türkiye özelinde GSYİH ve turizmi etkileyen DYY'nin önemine; Cróa vd. Fransa özelinde turizmde DYY'nin belirleyicileri konusuna; Sokhanvar (2019), Hırvatistan ve Portekiz'deki ekonomik büyümenin değişkenliği üzerinde DYY ve uluslararası turizm gelirlerinin önemli güçlü bir etkisinin olmadığına, Bulgaristan, Estonya ve İspanya'da bu iki değişkenin ekonomik büyüme üzerindeki eşzamanlı etkilerine dair bazı kanıtların var olduğuna; Li vd. (2021), Çin özelinde dışarıya yönelik yapılan doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler arasında turizm pazarının önemine; Tomohara (2016) ise, Japonya özelinde ülkeye gelen yabancı yatırımcılar ile Japonyayı ziyaret eden turistler arasındaki olumlu etkileşimi konularına değinmişlerdir.
- Taylor&Fransis veri tabanındaki makaleler için, Sokhavar vd. (2022) İspanyadaki DYY girişlerinin ekonomik büyüme hızı üzerinde olumsuz etkisine, uluslararası turizm gelirlerinden ekonomik büyüme hızının olumlu ekilendiğine; Osinubi vd. (2022) Afrika özelinde doğrudan yabancı yatırımı ve yönetim kalitesinin turizm talebi üzerindeki etkisine; Menyari (2021) Fas özelinde turizm doğrudan yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisine; Yin ve Hussain (2021) beş Güney Doğu Asya ülkesi özelinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının turizm ve ekonomik büyümede olumlu etkisine; Zhuang vd. (2021) Çin özelinde doğrudan yabancı yatırım ve teknoloji inovasyonunun uzun vadede karbon emisyonlarını azalttığını, turizm gelişimi ve bunun doğrudan yabancı yatırım ile etkileşiminin ise daha yüksek emisyonlara yol açtığına; Kristensen (2020) Çin özelinde turizm özelinde düzenleyici politikalara; Kim vd. (2020)

yeterli doğrudan yabancı sermaye yatırımının kırsal kentsel geliri eşitsizliğini azaltmasına; Bezić vd. (2017) Hırvatistan özelinde siyasi istikrarın, yolsuzluk seviyesinin, döviz kurundaki hareketliliğin ve eğitimin turizmde brüt katma değerin kısa vadede turizmde DYY çekiciliği üzerindeki etkisine; Yazdi (2017), İran özelinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ve turizm üzerinde olumlu etkisine; Yazdi (2017), doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile turist gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisinin olmamasına öte taraftan reel döviz kuru, ticari açıklık ve tursit gelirleri ile çift yönlü ilişkisinin varlığı konularına dikkat çekmiştir.

- Emerald veri tabanındaki makaleler için, Sokhavar vd. (2021) Estonya özelinde ekonomik büyüme oranının hem doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri oranında hem de uluslararası turizmde olumlu etkisine; Fauzel (2022) 17 küçük ada özelinde uzun vadede yabancı sermaye yatırımı ile turist gelişi arasında pozitif ve doğrudan olan ilişkisi üzerinde durulmuştur.
- Springer veri tabanındaki makaleler için, Rahaman vd. (2022) Bangladeş özelinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı, elektrik tüketimi ve ekonomik kalkınma değişkenlerinin CO2 emisyonları üzerinde uzun vadeli önemli ve olumlu etkisine turizmin ise uzun vadeli olumsuz bir etkisine; Muhammad vd. (2021) 13 Müslüman ülke özelinde turizmin CO2 emisyonunu etkilediğine; Khan vd. (2021) yenilenebilir enerji tüketimi, turizm ve küresel ticaret, artan karbon emisyonlarında önemli bir rol oynamadığına ve gelişmiş ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların ise karbondioksit salınımını azalttığına; Jebli (2019) yenilenebilir enerji ve turizmin, uzun vadeli güçlü bir nedensellik ilişkisine; Udemba (2019) Çin ekonomisinde doğrudan yabancı yatırım, uluslararası turizm, enerji tüketimi ve CO2 ile arasındaki pozitif ilişkinin varlığına dikkat çekmiştir.

Turizm endüstrisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemine vurgu yapılmasına rağmen, doğrudan yabancı sermaye dinamikleri ve turizm olan etkisini araştıran çalışmaların nispeten az olduğu belirtilmiştir. Ayrıca konaklama sektöründeki doğrudan yabancı sermaye yatırım verilerinin eksikliğini de temel sebep olarak gösterilmiştir (Endo, 2006). Benzer bir açıklama ise, turizmde kapsamlı bir uluslararası doğrudan yabancı sermaye istatistiklerinin olmaması ve turizme ilişkin uluslararası istatistiklerin eksik olması ve tanımların değişmesi gerçeğiyle açıklanmıştır (Cróa & Martinsc, 2020: 10). Öte taraftan araştırmaya dahil edilen makalelerin genelinde ülkeler bazında çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Ayrıca, yapılan araştırmaların çoğunda doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve turizm kelimeleri farklı iki değişken olarak alınmıştır. Diğer taraftan Cróa vd. (2020); Li vd. (2017); Tomohara (2016); Menyari (2021); Kristensen (2020); Bezić vd. (2017) turizmde doğrudan yabancı sermaye yatırımı konusuyla ilişkili çalışma yaptıkları gözlenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen 4 veri tabanı bağlamında turizmde doğrudan sermaye yatırımlarına yönelik çalışmaların azlığı konusu dikkat çekmektedir. Bu sebeple bu çalışma çerçevesinde önerimiz, turizmde doğrudan yabancı sermaye yatırımı konusuna eğilimin artması gerektiği yönündedir. Ayrıca konuyla ilgili akademik çalışmaların da niceliksel ve niteliksel olarak artırılması bir diğer önemli husustur.

Kaynakça

- Ak, Ö., ve Zengin, B. (2020). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Turizm Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 85-108.
- Akdağ, G., Güler, O., ve Çakıcı, C. (2019). *Turizme Genel Bakış*. C. Çakıcı (Ed.). *Kavramlar ve Örneklerle Genel Turizm*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Akın, A., Şimsek, M. Y. ve Akın, A. (2012). Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4 (7), 63-81.
- Alagöz, M., Erdoğan, S., & Topallı, N. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 79-89.
- Aydemir, C., Arslan, İ., & Funda, U. N. C. U. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 69-104.

- Aydın, N. (2018). Türkiye’de Dışa Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve İhracat İlişkisi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (638), 59-77.
- Bahar, O., ve Kozak, M. (2018). Turizm Ekonomisi. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Ben Jebli, M., Ben Youssef, S., & Apergis, N. (2019). The Dynamic Linkage Between Renewable Energy, Tourism, CO2 Emissions, Economic Growth, Foreign Direct Investment, and Trade. *Latin American Economic Review*, 28(1), 1-19.
- Bezić, H., & Nikšić Radić, M. (2017). Tourism Foreign Direct Investment Led Tourism Gross Value Added: A Co-Integration and Causality Analysis of Croatian Tourism. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 30(1), 1443-1460.
- Cardillo, C., Montañees, M.M., Motala, M.J., & Patterson, M.N.K. (2004). Doğrudan Yabancı Yatırım: Eğilimler, Veri Kullanılabilirliği, Kavramlar ve Kayıt Uygulamaları. Uluslararası Para Fonu.
- Cróa, S., & Martins, A. M. (2020). Foreign Direct Investment in the Tourism Sector: The Case of France. *Tourism Management Perspectives*, 33, 100614.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- Dochy, F. (2006). A Guide for Writing Scholarly Articles or Reviews for the Educational Research Review. *Educational Research Review*, 4(1-2), 1-21.
- Duce, M., & España, B. D. (2003). Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): a Methodological Note. *Banco de Espana*, 6(2), 43-49.
- Ege, Z. ve Gürdoğan, A. (2006). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 42-58.
- Eğilmez, M. (2016, 23 Ağustos). Kendime Yazılar. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye. [Blog yazısı]. Erişim: <https://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatrimlar-ve.html> internet adresinden 25 Mayıs 2022 tarihinde edinilmiştir.
- El Menyari, Y. (2021). Effect of Tourism FDI and International Tourism to The Economic Growth in Morocco: Evidence from ARDL Bound Testing Approach. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 13(2), 222-242.
- Endo, K. (2006). Foreign Direct Investment in Tourism – Flows and Volumes. *Tourism Management*, 27(4), 600-614.
- Ener, M. A., (2020). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye ye Girişi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Ercan, F. (2020). Akıllı Turizmde Büyük veri Kullanımı: Sistematik Bir Derleme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(32), 5230-5249.
- Faisal, F., Rahman, S. U., Chander, R., Ali, A., Ramakrishnan, S., Ozatac, N., Ullah, M.N., & Tursoy, T. (2021). Investigating the Nexus Between GDP, Oil Prices, FDI, and Tourism for Emerging Economy: Empirical Evidence from The Novel Fourier ARDL and Hidden Cointegration. *Resources Policy*, 74, 102368.
- Fauzel, S. (2020). FDI and Tourism Futures: A Dynamic Investigation for A Panel of Small Island Economies. *Journal of Tourism Futures*, 7(1), 98-110.
- Kahraman, N. (1997). Turizm Yatırım Projeleri Analizi, Siyasal Kitabevi: Ankara
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik Derleme Metodolojisi: Sistematik Derleme Hazırlamak için Bir Rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Khan, Y. A., & Ahmad, M. (2021). Investigating the Impact of Renewable Energy, International Trade, Tourism, and Foreign Direct Investment on Carbon Emission in Developing as Well as Developed Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(24), 31246-31255.
- Khoshnevis Yazdi, S., Homa Salehi, K., & Soheilzad, M. (2017). The Relationship Between Tourism, Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Iran. *Current Issues in Tourism*, 20(1), 15-26.

- Khoshnevis Yazdi, S., Nateghian, N., & Sheikh Rezaie, N. (2017). The Causality Relationships Between Tourism Development and Foreign Direct Investment: An Empirical Study In EU Countries. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 9(3), 247-263.
- Kim, J. H., & Kang, K. H. (2020). The Interaction Effect of Tourism and Foreign Direct Investment on Urban-Rural Income Disparity in China: A Comparison Between Autonomous Regions and Other Provinces. *Current Issues in Tourism*, 23(1), 68-81.
- Kristensen, A. E. (2020). Foreign Direct Investment in The Chinese Outbound Tourism Industry: The Policies, Participants and Possibilities. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 12(1), 8-20.
- Li, X., Huang, S. S., & Song, C. (2017). China's Outward Foreign Direct Investment in Tourism. *Tourism Management*, 59, 1-6.
- Muhammad, F., Khan, A., Razzaq, N., & Karim, R. (2021). Influence of Tourism, Governance, and Foreign Direct Investment on Energy Consumption and CO2 Emissions: A Panel Analysis of Muslim Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(1), 416-431.
- OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition (1996). URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/2090148.pdf> internet adresinden 20 Mayıs 2022 tarihinde edinilmiştir.
- OECD <https://www.oecd.org/> internet adresinden 1 Haziran 2022 tarihinde edinilmiştir.
- Olalı, H., Timur, A. (1985). Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, Enka Spor Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı. İstanbul.
- Osinubi, T. T., Ajide, F. M., & Osinubi, O. B. (2022). Governance, FDI and Tourism in Top 10 tourist Destinations in Africa. *Transnational Corporations Review*, 1-13.
- Rachao, S., Breda, Z., Fernandes, C., & Joukes, V. (2020). Cocreation of Tourism Experiences: are Food-Related Activities Being Explored? *British Food Journal*, 122(3), 910-928.
- Rahaman, M., Hossain, M., & Chen, S. (2022). The Impact of Foreign Direct Investment, Tourism, Electricity Consumption, and Economic Development on CO2 Emissions in Bangladesh. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(25), 37344-37358.
- Shafiee, S., Ghatari, A. R., Hasanzadeh, A., & Jahanyan, S. (2019). Developing a Model for Sustainable Smart Tourism Destinations: A Systematic Review. *Tourism Management Perspectives*, 31, 287-300.
- Sheng Yin, X., & Hussain, J. (2021). The Implication of Technological Innovation and Tourism Development On FDI-Growth-Environment Nexus in Association Of Southeast Asian Countries: A Simultaneity Modeling Analysis. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 16(9), 878-902.
- Şit, M. (2019). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Turizm*. Işık, N., ve Dineri, E. (Ed.) Makroekonomik Göstergelerle Turizm Ekonomisi. Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Sokhanvar, A. (2019). Does foreign Direct Investment Accelerate Tourism and Economic Growth Within Europe?. *Tourism Management Perspectives*, 29, 86-96.
- Sokhanvar, A., & Jenkins, G. P. (2021). Impact of Foreign Direct Investment and International Tourism on Long-Run Economic Growth of Estonia. *Journal of Economic Studies*, 364-378.
- Sokhanvar, A., & Jenkins, G. P. (2022). FDI, tourism, and accelerating the rate of economic growth in Spain. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 31(4), 493-510.
- Tan, A. H. T., Muskat, B., & Zehrer, A. (2016). A Systematic Review of Quality of Student Experience in Higher Education. *International Journal of Quality and Service Sciences*.
- Terzi, H., ve Bekar, S. (2019). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Turizm ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki: 1974-2014 Dönemi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 20(1), 15-30.
- The World Bank (Dünya Bankası) <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2020&locations=TR&start=1970> internet adresinden 3 Haziran 2022 tarihinde edinilmiştir.

- Thorpe, R., Holt, R., Macpherson, A. and Pittaway, L. (2005), "Using Knowledge Within Small and Medium-Sized Firms: A Systematic Review of The Evidence", *International Journal of Management Reviews*, Vol. 7 No. 4, pp. 257-281.
- Tomohara, A. (2016). Japan's Tourism-Led Foreign Direct Investment Inflows: An Empirical Study. *Economic Modelling*, 52, 435-441.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB). <https://www.tcmb.gov.tr/> internet adresinden 30 Mayıs 2022 tarihinde edinilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2022). <https://sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi0803011615> internet adresinden 13 Haziran 2022 tarihinde edinilmiştir.
- Udemba, E. N. (2019). Triangular Nexus Between Foreign Direct Investment, International Tourism, and Energy Consumption In The Chinese Economy: Accounting For Environmental Quality. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(24), 24819-24830.
- Üner, T. (2021). Covid-19 Döneminde Turizm Yazınında Rekreasyon Çalışmalarının Sistemik Derleme Yöntemi ile İncelenmesi. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 5 (Prof. Dr. Özlem İPEKGİL DOĞAN'ı Anma Özel Sayısı), 178-189.
- Yaşar, İ. (2021). Yerli Turistlerin Tatil Tercihleri ve Satın alma Davranışlarının İncelenmesi: Sistemik Derleme Çalışması. *Turkish Studies-Social Sciences*, 16(1).
- Zhuang, Y., Yang, S., Razzaq, A., & Khan, Z. (2021). Environmental Impact of Infrastructure-Led Chinese Outward FDI, Tourism Development and Technology Innovation: A Regional Country Analysis. *Journal of Environmental Planning and Management*, 1-33.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4875.pdf>